

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2024. № 11.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.11.35>

УДК 330.1:336.1:338.2(477)

Л. В. Сус,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту,

Поліський національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5862-3820>

Ю. Ю. Сус,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту,

Поліський національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2429-7200>

Л. В. Недільська,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту,

Поліський національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0528-9021>

ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

L. Sus,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance and Credit,

Polissia National University

Yu. Sus,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance and Credit,

Polissia National University

L. Nedilska,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance and Credit,

Polissia National University

FINANCIAL MONITORING AS A TOOL FOR ENSURING UKRAINE'S ECONOMIC SECURITY

Стаття присвячена дослідженню функціонування фінансового моніторингу в Україні. Визначено фактори (корупція, тіньова економіка), що наочно підтверджують актуальність проблеми формування ефективної системи фінмоніторингу в реаліях сьогодення України. Систематизовано нормативно правове забезпечення, яке регламентує сферу фінансового моніторингу. Вказано, що в Україні виконання функцій фінансового моніторингу покладено на окремий підрозділ фінансової розвідки, а саме – на Державну службу фінансового моніторингу України, який визначається як спеціально уповноважений орган у сфері фінансового моніторингу і є центральним органом виконавчої влади. Виокремлено «традиційні» способи легалізації злочинних доходів із застосуванням фінансових операцій. Визначено два ключових механізми впливу тероризму на фінансово-економічні результати – прямий та опосередкований вплив на економіку. Охарактеризовані три основні категорії учасників системи фінансового моніторингу – безпосередні, узагальнюючі та управлінські. Згруповано способи оцінки ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму та охарактеризовано методику їх проведення за методологією FATF, МВФ, ЄС та Великобританії. Проведена порівняльна оцінка ефективності протидії відмиванню коштів, визначення ризиків ВК/ФТ у світі за 11-ма безпосередніми результатами (БР) Методології оцінки FATF. За допомогою матриці SWOT-аналізу згруповано ряд зовнішніх факторів (можливості та загрози) та внутрішніх чинників (сильні та слабкі сторони) та визначено їх співвідношення й запропоновано шість напрямів щодо удосконалення системи фінансового моніторингу в рамках проведення національної оцінки ризиків.

The article is dedicated to the study of the functioning of financial monitoring in Ukraine. Factors such as corruption and the shadow economy are identified, clearly demonstrating the relevance of the problem in forming an effective financial monitoring system in today's Ukraine. The legal framework regulating the field of financial monitoring is systematized. It is noted that in

Ukraine, the functions of financial monitoring are assigned to a separate financial intelligence unit, namely, the State Financial Monitoring Service of Ukraine, which is defined as a specially authorized body in the field of financial monitoring and is a central executive body.

An assessment of the level of shadow economy in Ukraine, the dynamics of corruption-related criminal offenses, and the amount of damage caused to the state has been conducted. The state of legislative support for financial monitoring in the country has been examined, highlighting certain shortcomings and the need for further improvement. Traditional methods of laundering criminal proceeds through financial operations are highlighted. Two key mechanisms of the impact of terrorism on financial and economic results are identified: direct and indirect effects on the economy. Three main categories of participants in the financial monitoring system are characterized: direct, summarizing, and managerial. Methods for assessing the risks of money laundering and terrorist financing are grouped and the methodology for conducting such assessments based on the FATF, IMF, EU, and UK methodologies is described.

A comparative assessment of the effectiveness of combating money laundering and identifying ML/TF risks worldwide is conducted based on 11 Immediate Outcomes (IOs) of the FATF assessment methodology. Using a SWOT analysis matrix, a number of external factors (opportunities and threats) and internal factors (strengths and weaknesses) are grouped, and their relationships are identified. Additionally, six directions for improving the financial monitoring system within the framework of conducting a national risk assessment are proposed.

Ключові слова: *фінансовий моніторинг, відмивання коштів, тероризм, корупція, тіньова економіка, фінансова операція, Державна служба фінансового моніторингу.*

Keywords: *financial monitoring, money laundering, terrorism, corruption, grey economy, financial operation, State Financial Monitoring Service.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В реаліях сьогодення на розвиток національної економіки впливають різного роду фактори, що несуть в собі ризики та загрози, які спричинені військовою агресією РФ проти України. Все це породжує недовіру до майбутнього держави і, відповідно, певне зростання рівня економічної злочинності. Задля зменшення чи повного уникнення негативного впливу перерахованих вище загроз та ризиків є нагальна потреба в проведенні постійного фінансового моніторингу. Важливим є застосування ризик-орієнтованого підходу, що включає механізм належної перевірки економічних агентів та їх фінансових операцій. За умов наявності ряду економічних санкцій проти РФ важливим є моніторинг по виявленню кінцевих бенефіціарів, щоб виключити грошові потоки, адресовані в Росію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У своїх дослідженнях проблемам формуванню ефективного фінансового моніторингу приділяли уваги такі вчені і фахівці-практики: Завербний А., Пушак Я. [9], Вовчак О., Канцір В. [3], Грабчук О., Супрунова І. [6], Будник М., Лошицький М. [2], Дропа Я., Тесля С., Піхоцька М. [8], Кузьмінська О., Абесінова О. [15].

У науковій літературі є ряд публікацій щодо визначення економічного терміна «фінансовий моніторинг» [6; 18]. Різноманітність в термінології пояснюється складністю та неоднозначністю самого механізму фінансового моніторингу, а також тим, що науковці є представниками різних наукових шкіл зі своїми поглядами й особливостями. Питання щодо впровадження комплаєнсу до складу ризиків суб'єктів первинного фінансового моніторингу як правило розглядалось у економічному чи правовому аспектах, що потребує подальшого дослідження [3; 8].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даного дослідження є систематизація особливостей становлення фінансового моніторингу в Україні та окреслення перспектив розвитку його системи із

застосуванням ризик-орієнтованого підходу в умовах сучасних викликів і загроз.

Для досягнення поставленої мети використано методи системного підходу, статистичного аналізу, структурно-логічного узагальнення та абстрагування, індукції та дедукції тощо. Зокрема, індукційний підхід полягав у дослідженні конкретних даних щодо збору та аналізу інформації про фінансові операції, які підлягають фінансовому моніторингу, а дедуктивний підхід використовувався для встановлення логічних висновків щодо загальних принципів та теорій у контексті побудови ефективної системи фінансового моніторингу. Це дозволило формулювати гіпотези та перевіряти їх на практиці. Порівняльний аналіз був застосований для оцінки різних аспектів фінансового моніторингу, що дозволило виділити особливості, переваги та недоліки українського досвіду та враховувати міжнародний контекст у дослідженні. Узагальнення було використано для систематизації та узагальнення отриманих даних та висновків, роблячи їх більш доступними та зрозумілими для подальшого аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українські дослідники зазначають, що «особливої ваги проблематика формування методів боротьби з терористичними загрозами у глобальному масштабі, набула після вересневих подій 2001 року, в контексті застосування превентивних заходів щодо мінімізації зв'язку терористичної діяльності з «брудними» капіталами» [3, с. 342]. Уряди розвинених країн об'єднуються для реалізації спільної мети щодо поліпшення механізму та підвищення ефективності протидії відмиванню доходів, отриманих злочинним шляхом, а також фінансування тероризму (Anti-Money Laundering/Combating the Financing of Terrorism, AML/CFT). Універсальної системи щодо боротьби з організованою злочинністю у сегменті AML/CFT не існує. Сьогодні кожна держава самостійно створює національну систему фінансового моніторингу (НСМФ), яка звичайно ж базується на рекомендаціях міжнародних організацій у цій сфері [8, с. 35]. У такій ситуації формування даної системи має певні

позитивні риси, в частині врахування особливостей нормативно-правового законодавства кожної країни.

В результаті опитування українських підприємств у рамках Всесвітнього дослідження економічних злочинів та шахрайства, яке проведено компанією PwC [4], встановлено, що 51% респондентів постраждали від шахрайства, тоді як цей показник у середньому в світі 47%. За оцінками експертів компаній ACFE і PwC, сума збитків, які зазнають підприємства у різних країнах світу унаслідок економічних злочинів і шахрайства, щороку зростає [4]. Якщо розглядати Україну, то слід зазначити, що у 38% вітчизняних компаній прямі збитки від шахрайства становлять менше 50 тис. дол. США; у 26 % – від 50 тис. до 1 млн дол.; у 9 % – понад 1 млн дол. США [4].

МВС України інформує, що у 2023 році за результатами розгляду 4358 кримінальних корупційних правопорушень встановлено суму матеріальних збитків державі внаслідок економічної злочинності в розмірі 2,83 млрд грн, що близько 70,7 млн дол. США (табл. 1) [13].

Таблиця 1. Відомості про кримінальні корупційні правопорушення в Україні

Показники	Роки			Приріст, %		
	2021	2022	2023	2022/2021	2023/2022	2023/2021
Правопорушення, шт	1556	3161	4358	203,15	137,87	280,08
Збитки, млн грн	493,84	1833,05	2837,52	371,18	154,80	574,58
Середнє значення, млн грн на 1 злочин	0,32	0,58	0,65	182,71	112,28	205,15

Джерело: розраховано за даними МВС України [13].

В період 2021-2023 рр. кількість кримінальних правопорушень корупційного характеру зросла в 2,8 рази, а суму матеріальних збитків державі – в 5,7 рази. Одночасно треба зазначити, що темпи приросту кількості правопорушень були найбільшими в 2022 р. – в 2,0 рази, а збитки – в 3,7 рази, тоді як в 2023 р. вони суттєво знизилися і відповідно становили – в 1,3 рази та в 1,5 рази.

За розрахунками Міністерства економіки України, рівень тіньової економіки в країні за 2023 рік становив 30 % від ВВП. Цей показник є нижчим ніж у 2022 році та у 2021 рік – рівень тінізації економіки відповідно складав 48 % та 32 % (рис. 1).

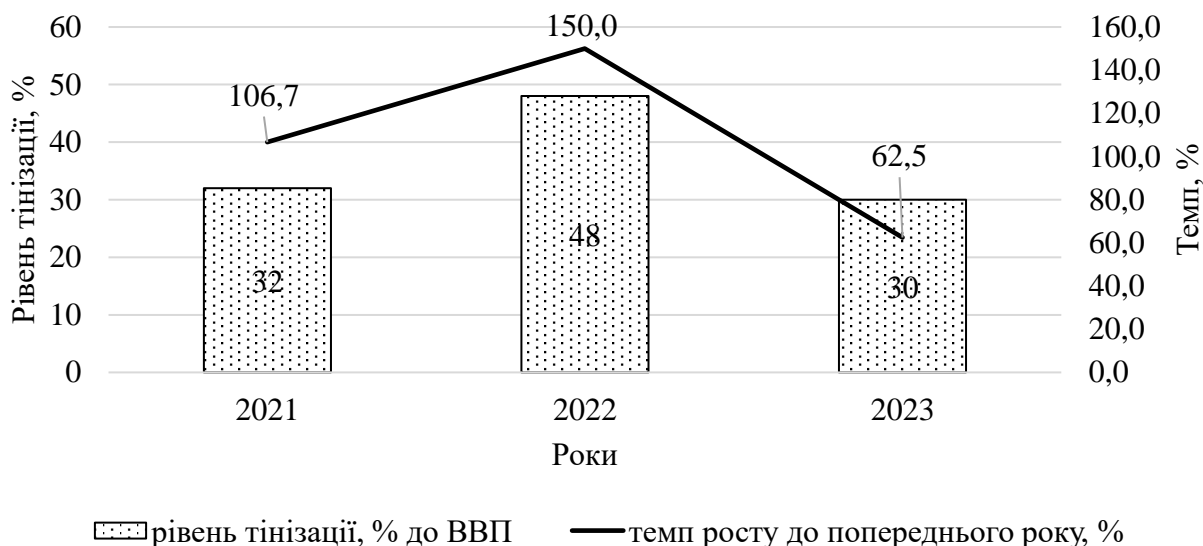

Рис.1. Динаміка рівня тіньової економіки в Україні, %

Джерело: розраховано за даними Міністерства економіки України [16].

В період 2021-2023 рр. темпи росту тіньової економіки мали циклічний характер. В цілому за 3 роки темп приросту зменшився на 6,3 %, проте в 2022 р. темп приросту становив 150,0%. Такий високий показник був пов'язаний з початком повномасштабної війни Росії проти України, але на рівні держави вчасно вжито заходів щодо тінізації, тому даний показник в 2023 р. повернувся в рамки довоєнного періоду. Важливу роль при цьому мали посилення роботи щодо фінансового моніторингу в Україні.

Всі ці факти наочно підтверджують необхідність досліджень проблеми розвитку системи фінансового моніторингу, яка є значимим об'єктом дослідження у сфері фінансового права [3; 15], державного управління [1; 18], економічної й фінансової безпеки [2; 9] на різних рівнях. «Однак у сучасних умовах господарювання фінансовий моніторинг доцільно розглядати з позицій національної безпеки» [6; 7]. За висновками вчених саме у такому напрямі діє Україна: «В умовах схвалення євроінтеграційного

курсу та виникнення потреби у посиленні фінансової безпеки Україна постійно вдосконалює національну систему фінансового моніторингу» [8].

Основним законодавчим документом у сфері фінансового моніторингу є Закон України «Про запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 р. № 361-IX. Зауважимо, що першим законом в сфері фінансового моніторингу за часів незалежності України був Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» від 28.11.2002 р. № 249-IV, який втратив чинність у зв'язку з прийняттям нового закону від 14.10.2014 р. № 1702-VII [10]. Також правове забезпечення фінансового моніторингу здійснюється іншими нормативно-правовими документами різного рівня.

З метою забезпечення виконання Резолюції Ради Безпеки ООН № 1373 від 28 вересня 2001 р., яка наголошує на необхідності міжнародного співробітництва держав з розробки та прийняття ефективних заходів для недопущення фінансування тероризму і боротьби з ним, Україна ратифікувала 12 вересня 2002 р. Міжнародну конвенцію про боротьбу з фінансуванням тероризму [10], у якій зазначаються заходи боротьби з злочинною діяльністю шляхом переслідування і покарання винних осіб.

Важливе місце у формуванні нормативно-правового забезпечення фінансового моніторингу у світі та в Україні зокрема відіграє FATF – орган створений ще в 1989 р. з метою розробки стандартів із їх подальшою імплементацією в законодавстві країн-учасниць. У квітні 1990 р. групою FATF було розроблено 40 базових Рекомендацій – міжнародних стандартів – які переглядалися й удосконалювалися у 1996, 2001, 2003, 2012 рр., зокрема останні зміни доповнено в листопаді 2023 р. [17].

Кузьмінська О., Абесінова О. вказують, що «імплементація стандартів FATF у законодавство України відбувалася протягом тривалого часу. У 2001 р. Україну було внесено до “чорного списку” FATF, що засвідчило

відсутність заходів протидії легалізації злочинних коштів. Наша держава перебувала в ньому до 2004 р., а у 2010 р. була повернута до списку. Завдяки приведенню національного законодавства у відповідність до зазначених положень міжнародних стандартів FATF Україну виключено з “чорного списку” наприкінці 2011 р.» [15, с. 115-116].

Детальний опис нормативно-правової бази представлено в табл. 2.

Таблиця 2. Перелік основних нормативно-правових актів у сфері фінансового моніторингу

Орган	Назва документа	Дата та номер
<i>Міжнародний рівень</i>		
ООН	Резолюції Ради Безпеки ООН	28.09.2001 №1 373
ООН	Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 09.12.1999 р.	Ратифіковано 12.09.2002 р. № 995 518.
FATF	Сорок Рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей	25.09.2003 р. № 835 001
Європейський Парламент і Рада (ЄС)	Директиви про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму	30.05.2018 р. 2018/843
<i>Внутрішньодержавний рівень</i>		
Закон України	Про запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення	06.12.2019 р. № 361-IX
	Про національну безпеку України	21.06.2018 р. № 2469-VIII
	Про боротьбу з тероризмом	20.03.2003 р. № 638 – IV
	Про санкції	14.08.2014 р. № 1644-VII
Постанова КМУ	Положення про Державну службу фінансового моніторингу України	29.07.2015 р. № 537
Постанова КМУ	Про затвердження Порядку збору, обробки і аналізу інформації щодо результатів діяльності суб'єктів фінансового моніторингу, інших державних органів, що беруть участь у роботі системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, схвалення та оприлюднення результатів національної оцінки ризиків та здійснення заходів за її результатами	05.08.2020 р. № 690
Розпорядження КМУ	Про затвердження плану заходів, спрямованих на запобігання виникненню та/або зменшення негативних наслідків ризиків, виявлених за результатами третьої національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, на період до 2026 року	27.12.2023 № 1207-р

Продовження таблиці 2

Орган	Назва документа	Дата та номер
Постанова Правління НБУ	Положення про здійснення банками фінансового моніторингу	19.05.2020 р. № 65
	Положення про здійснення установами фінансового моніторингу	28.07.2020 р. № 107
	Положення про порядок організації та здійснення нагляду у сфері фінансового моніторингу, валютного нагляду, нагляду з питань реалізації і моніторингу ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій).	30.06.2020 р. № 90
Рішення НКЦПФР	Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку	11.03.2021 р. № 176
Наказ Мін'юст України	Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України	10.09.2021 р. № 3201/5
Наказ ДСФМУ	Перелік осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції	22.05.2024 р.
Наказ МФУ	Перелік держав (юрисдикцій), що не виконують чи неналежним чином виконують рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, задіяних у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення	07.11.2020 р. № 26040-06- 5/34129

Джерело: побудовано за даними [10].

Незважаючи на наявність великої кількості законодавчих актів щодо удосконалення системи фінансового моніторингу в Україні, на думку вчених, «все ж таки існують недоліки нормативно-правового забезпечення у цьому напрямі. По-перше, більшість законодавчих і нормативних документів не кореспондуються один з одним. По-друге, у деяких з них лише йдеться про гарантування національної безпеки, але не прописано загальних засад фінансового моніторингу як інструменту забезпечення національної безпеки» [18, с. 200].

Враховуючи вищесказане та з метою удосконалення законодавства й адаптації його до міжнародних стандартів, підвищення ефективності діяльності, координації та взаємодії відповідних органів та суб'єктів первинного фінансового моніторингу Кабінетом міністрів України було затверджено «План заходів, спрямованих на запобігання виникненню та/або зменшення негативних наслідків ризиків, виявлених за результатами третьої національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації

(відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, на період до 2026 року» [10].

Проте, все ще необхідно впровадити дещо ширший ряд процедур та низку алгоритмів дій, що дадуть змогу побудувати сучасну багаторівневу систему фінансового моніторингу на основі SupTech та RegTech технологій, що підвищить ефективність роботи саме суб'єктів первинного фінансового моніторингу та своєчасність їхніх дій і відповідну адаптацію регуляторів та загалом національної економіки до новітніх викликів і гібридних загроз в умовах глобалізації та повномасштабного вторгнення РФ на територію України [8, с. 35].

Дослідники виокремлюють два ключових механізми впливу тероризму на фінансово-економічні результати: а) прямий вплив на економіку – терористичні акти призводять до руйнації фізичного капіталу, включаючи інфраструктуру, будівлі та обладнання, а також до втрат людського капіталу через загибель або поранення людей. Це безпосередньо впливає на здатність економіки до виробництва товарів і послуг, викликаючи зниження економічної активності;

б) зниження стресостійкості економічних агентів – тероризм підвищує рівень невизначеності в суспільстві, що може знизити довіру інвесторів, підприємців та споживачів до стабільності економіки. Як наслідок, економічні агенти стають більш обережними у своїх рішеннях, а це призведе до скорочення інвестицій, зменшення споживчих витрат та уповільнення економічного зростання. [2, с. 82-83].

В умовах ведення українського бізнесу можна виокремити наступні «традиційні» способи легалізації злочинних доходів із застосуванням фінансових операцій: використання фірм-посередників та фіктивних фірм; застосування багатосторонніх розрахунків між великою кількістю учасників таких операцій; ведення подвійної бухгалтерії бізнесом; переміщення «проконвертованих» грошових коштів за кордон через банки; використання

нових технологій у банківській сфері, зокрема, системи «кіберплатежів»; штучне роздроблення фінансово-господарських операції значних або великих розмірів на декілька дрібних тощо [2, с. 82-83].

Фактично, фінансування заходів щодо ведення фінансового моніторингу провадиться на макрорівні за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів [3, с. 343-344]. Ці заходи включають моніторинг фінансових договорів для виявлення підозрілих операцій, посилення контролю за депозитними корпораціями з метою запобігання відмиванню коштів, отриманих злочинним шляхом або внаслідок шахрайства, арешт банківських рахунків, власники яких підозрюються у причетності до терористичної діяльності, а також впровадження сучасних механізмів фінансового моніторингу для своєчасного виявлення та запобігання незаконним фінансовим операціям.

Учасники системи фінансового моніторингу класифікуються на три основні категорії: безпосередні, узагальнюючі та управлінські [8, с. 38]. Безпосередні учасники здійснюють сам процес моніторингу, аналізуючи та відстежуючи фінансові операції. Узагальнюючі учасники координують виконання функцій і завдань у сфері моніторингу, забезпечуючи злагоджену роботу всієї системи. Управлінські учасники ухвалюють ключові рішення на основі отриманих даних і систематизують результати діяльності для подальшого використання та вдосконалення процесу моніторингу.

Проведення заходів фінансового моніторингу віднесено до функцій підрозділу фінансової розвідки, які в Україні виконує Державна служба фінансового моніторингу України, яка була створена в 2002 р. Її діяльність регламентується Постановою КМУ від 29 липня 2015 р. № 537 «Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України» (ДСФМУ). ДСФМУ є центральним органом виконавчої влади, який разом з іншими фінансово-наглядними органами утворює інституційну основу системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом [10]. ДСФМУ є незалежним та автономним і згідно законодавства

визначений підрозділом фінансової розвідки, відповідно до Рекомендації 29 FATF [17].

ДСФМУ має повноваження на оперативне сповіщення безпосередньо від суб'єктів первинного фінансового моніторингу щодо фінансових операцій, інформація про які охороняється законодавством. «Тобто існує суттєва різниця між порядком передавання інформації до ДСФМУ, як підрозділу фінансової розвідки, і процедурою її надання до правоохоронних органів» [15, с. 112].

ДСФМУ як підрозділ фінансової розвідки зобов'язаний підтримувати взаємодію з усіма відповідними правоохоронними органами, враховуючи ключові ризики, характерні для країни. Служба активно співпрацює з аналогічними підрозділами 150 країн світу, обмінюючись інформацією. Ця співпраця включає отримання даних про активи та фінансові операції резидентів за кордоном, а також передачу відповідної інформації іншим країнам.

Варто зазначити, що діюча модель фінансової розвідки в Україні повністю адаптована до міжнародних стандартів. Це підтверджено міжнародним повномасштабним аудитом, що був проведений профільним Комітетом Ради Європи (MONEYVAL). Комітет підтвердив правовий та операційний статус ДСФМУ і визначив його як підрозділ фінансової розвідки адміністративного типу [14].

Відповідно прагнення України адаптувати власне законодавство до Європейського, та враховуючи Рекомендації FATF 1 «Оцінка ризиків та застосування підходу, що ґрунтується на оцінці ризиків» Україна взяла на себе зобов'язання здійснювати заходи щодо визначення та оцінки та зменшення ризиків, які пов'язані з відмиванням коштів (ВК) та фінансуванням тероризму (ФТ) [17].

Першу оцінку ризиків в Україні було проведено ДСФМУ у 2016 р., за результатами якої визнано 37 ключових ризиків, зокрема: «низький рівень доходів населення; прояви тероризму та сепаратизму; незаконна економічна

діяльність (в тому числі фіктивне підприємництво, шахрайство та ухилення від сплати податків); зростання організованої злочинності; високий обіг готівки; використання неприбуткових організацій з метою ВК/ФТ та ін.» [11, с. 8].

За результатами другої Національної оцінки ризиків, проведеної у 2019 р., ідентифіковано дещо менше основних ризиків (24 види). На відміну від 2016 р. в цей перелік включено додатково ризик неефективної боротьби з корупцією та ризики у ЗЕД (фальсифікація інвойсів, ризики прихованих фінансових відтоків з країни) [12, с. 195]. В грудні 2022 р. було схвалено третій Звіт про проведення національної оцінки ризиків, який буде опубліковано на офіційному сайті ДСФМУ, протягом місяця після скасування воєнного стану.

ДСФМУ, враховуючи визначені ключові ризики формує відповідну політику співпраці з іншими суб'єктами фінансового моніторингу. При цьому враховується світовий досвід проведення таких оцінок (табл. 3).

Таблиця 3. Характеристика проведення оцінок ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму

	Етапи оцінки ризиків	Додаткова інформація
FATF	<ol style="list-style-type: none"> 1. Виявлення 2. Аналіз 3. Оцінка 	Принципи НОР: <ul style="list-style-type: none"> • Чітке узгодження мети • Визначення масштабів оцінки • Необхідність формування зобов'язань та підтримки держави щодо проведення національної оцінки ризиків ВК/ФТ
МВФ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Попередній етап та підготовка аналізу загроз. 2. Загроза ВК/ФТ 3. Підготовка до оцінки вразливості 4. Вразливість ВК/ФТ та оцінка ймовірності 5. Наслідки та загальна підготовка оцінки ризику 6. Наслідки ВК/ФТ та аналіз ризику 7. Завершальний етап: затвердження до публікації. 	Стандартизовані висновки для зрозуміння ризиків ВК/ФТ у країні: <ul style="list-style-type: none"> • Підсумкова таблиця національних злочинних доходів • Підсумкова матриця ризику • Теплові карти • Підсумкові таблиці для секторів та підприємств

Продовження таблиці 3

	Етапи оцінки ризиків	Додаткова інформація
Світовий банк	Модуль 1. Оцінка загрози Модуль 2. Національна вразливість Модуль 3. Вразливість банківського сектору Модуль 4. Вразливість сектору цінних паперів Модуль 5. Вразливість сектору страхування Модуль 6. Вразливість інших фінансових установ Модуль 7. Вразливість секторів ВНУП Модуль 8. Національна загроза та вразливість ФТ Модуль 9. Оцінка ризику фінансових продуктів	НОР організовується, керується та належить країні, а Світовий банк надає інструменти для самооцінки, настанови та огляд.1
ЄС	Ідентифікація механізмів ВК та ФТ Оцінка рівня загроз (4 рівня) Оцінка рівня вразливості (4 рівня) Визначення залишкового ризику	«Дорожня карта» для 1 Етапу «ідентифікація/аналіз ризику»: Крок 1: ідентифікація (виявлення) ризику Крок 2: компонент загрози Крок 3: вразливість Крок 4: залишковий ризик 2 Етап – «управління ризиком» Крок 1: зниження ризику Крок 2: офіційне схвалення звіту
(RUSI) Великобританії	Національна оцінка ризику ФРЗМЗ Оцінка секторальних ризиків Оцінка суб'єктних ризиків Методології оцінки ризиків: <ul style="list-style-type: none"> • Оцінка на основі реальності • Оцінка на основі міркувань 	Інструменти швидкої оцінки ризиків: Крок 1. Виявлення та оцінка загроз Крок 2: Виявлення та оцінка вразливостей Крок 3. Виявлення та оцінка наслідків Крок 4. Зображення ймовірності як теплової карти Крок 5. Відображення загального ризику у вигляді теплової карти

Джерело: побудовано за даними [19].

Світові вимоги FATF передбачають обов'язкові оцінки кожної країни на предмет відповідності Рекомендаціям FATF в частині технічної відповідності (законодавчий аспект) і ефективності (практичний аспект). Деталізована оцінка стану справ у сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансування тероризму, визначення ризиків ВК/ФТ України здійснюється за 11-ма безпосередніми результатами (БР) Методології оцінки FATF (табл. 4).

Таблиця 4. Оцінка України у сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансування тероризму

Показники	Рівень ефективності			
	Високий	Значний	Середній	Низький
1. Ризики відмивання коштів, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення і міжнародне співробітництво				
БР 1. Ризики, політика та координація		+		
БР 2. Міжнародне співробітництво .			+	
БР 5. Юридичні особи та правові утворення			+	
2. Підзвітні суб'єкти (фінансові установи; визначені нефінансові установи та професії; постачальники послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів) та система регулювання (наглядові органи та їх діяльність у сфері ПВК/ФТ/ФР)				
БР 3. Нагляд			+	
БР . Запобіжні заходи .			+	
БР 10. Превентивні заходи щодо ФТ та фінансові санкції			+	
БР 11. Фінансові санкції за фінансування розповсюдження зброї масового знищення			+	
3. Фінансові розслідування та адекватність судових рішень за злочини, пов'язані з відмиванням коштів, фінансування тероризму				
БР 6. Фінансова розвідувальна інформація ВК/ФТ		+		
БР 7. Розслідування та переслідування ВК				+
БР 8. Конфіскація			+	
БР 9. Розслідування та переслідування ФТ			+	

Джерело: побудовано за даними [5].

За результатами проведеної оцінки в 2021 р. жоден показник України у сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму не має високого рівня ефективності. Достатньо високу оцінку (значний рівень ефективності) отримали два показники: ризики, політика та координація – Україна продемонструвала достатньо глибоке розуміння ризиків ВК/ФТ та позитивну тенденцію у співпраці на оперативному рівні та обміні інформацією між органами влади; фінансова розвідувальна інформація ВК/ФТ – ДСФМУ України забезпечує операційний аналіз високої якості. Ідентичну оцінку ефективності по даним показникам отримали, наприклад, Австрія, Італія, Греція, Сінгапур, США, Фінляндія, Швейцарія.

Один з найгірших результатів (низький рівень ефективності) отримав показник щодо розслідування та переслідування відмивання коштів, у зв'язку з тим, що число розслідувань в порівнянні з істотним зростанням кількості

злочинів дуже мале та кількість обвинувальних актів зменшується, а покарання за відмивання коштів часто є не переконливим. Це обумовило той факт, що кваліфікованими міжнародними експертами було надано Україні 14 рекомендацій для підвищення ефективності в даному напрямку.

Отже, на ефективність системи фінансового моніторингу впливають ряд зовнішніх факторів (можливості та загрози) та внутрішніх чинників (сильні та слабкі сторони). Простежити їх співвідношення та змоделювати напрями удосконалення національної системи ВК/ФТ можна за допомогою певної матриці SWOT-аналізу (табл. 5.).

Таблиця 5. Матриця SWOT-аналізу функціонування Державної служби фінансового моніторингу в рамках проведення національної оцінки ризиків

Зовнішнє		Можливості	Загрози
Внутрішнє	середовище	1. Використання новітніх технологій у сфері фінансового моніторингу 2. Глибоке розуміння ризиків ВК/ФТ на державному рівні	1. Високий рівень корупції 2. Тінізація національної економіки, наявність проблем з офшорами та 3. Нестабільна безпекова ситуація в Україні;
Сильні сторони	1. Висока якість операційного аналізу ДСФМУ 2. Позитивна тенденція у співпраці на оперативному рівні та обміні інформацією між органами влади.	• розробка та удосконалення нормативно-правової бази; • побудова багаторівневої системи фінансового моніторингу на основі SupTech та RegTech технологій	• правозастосування, сфокусоване на боротьбі з ВК, пов'язаних з корупцією; • забезпечення високого рівня довіри населення до банківських та небанківських фінансових установ та ринкової практики їх діяльності
Слабкі сторони	1. Відсутність високо кваліфікованих кадрів 2. Мала кількість розслідувань в порівнянні з істотним зростанням кількості злочинів 3. Кількість обвинувальних актів зменшується та покарання за ВК часто є не переконливим	• підвищення рівня навчання учасників системи ВК/ФТ; • перегляд кримінального законодавства на предмет збільшення санкцій тощо	• підвищення рівня досудового розслідування правоохоронними органами з отриманих узагальнених (додаткових узагальнених) матеріалів; • побудова дієвої незалежної судової влади за принципом верховенства права.

Джерело: власні дослідження.

В результаті дослідження нами виокремлено шість напрямів щодо удосконалення системи фінансового моніторингу в рамках проведення національної оцінки ризиків: удосконалення нормативно-правової бази на предмет збільшення санкцій; побудова багаторівневої системи фінмоніторингу на основі SupTech та RegTech технологій; підвищення рівня кваліфікації учасників системи ВК/ФТ; правозастосування, сфокусоване на боротьбі з відмиванням коштів, пов'язаних з корупцією; підвищення рівня фінансової інклюзії населення та довіри до фінансових установ; побудова дієвої незалежної судової влади за принципом верховенства права.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. За результатами дослідження питання теорії та практики функціонування ДСФМУ, слід звернути увагу, що потрібно бути більш трансформаційним у здійсненні національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, якщо система фінансового моніторингу має на меті забезпечити зростання ефективності в наступних періодах.

На нашу думку, вирішення виокремлених проблемних питань у сфері відмивання коштів та фінансування тероризму потребує приділяти більшої уваги функціонуванню механізму управління ризиками. Для ефективно функціонуючої системи фінансового моніторингу необхідна політична воля щодо впровадження окремих заходів боротьби легалізації злочинних коштів і фінансування терористичної діяльності.

Література

1. Бойко А., Доценко Т., Кузьменко О., Яровенко Г. Сценарії реформування національної системи фінансового моніторингу. *Економіка і держава*. 2020. Вип. № 1. С. 9-15. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.1.9>.

2. Будник М., Лошицький М. Український феномен процесу отримання неправомірної вигоди шляхом відмивання грошових коштів та фінансування тероризму. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Юриспруденція. 2014. № 12. Т. 1. С. 82-85.

3. Вовчак О., Канцір В., Канцір І. Фінансовий моніторинг як економіко-правовий метод протидії тероризму. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2019. № 2(29). С. 339-347.

4. Всесвітнє дослідження економічних злочинів та шахрайства – 2020. Результати опитування українських компаній. Шахрайство: лабіринт, з якого немає виходу? URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2020/economic-crime-survey.html>

5. Горизонтальний огляд звітів про взаємні оцінки країн у сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. К., 2021. 703 с.

6. Грабчук О., Супрунова І. Фінансовий моніторинг як умова забезпечення державної безпеки країни: поняття, складові, етапи розвитку. *Аспекти публічного управління*. 2020. Т. 8. № (4). С. 75-83. DOI: <https://doi.org/10.15421/152082>.

7. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення: монографія / М. Криштанович, Я. Пушак, М. Флейчук, В. Франчук. Львів: Сполом, 2020. 418 с.

8. Дропа Я., Тесля С., Піхоцька М. Розвиток системи фінансового моніторингу як складової частини формування ефективного контролю й безпеки в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Випуск 37. С. 35-43. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2021-37-5>.

9. Завербний А., Пушак Я. Корпоративна репутація як ключовий вектор підвищення рівня економічної безпеки. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 2(8). С. 130-136. DOI: <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2020-2-130-136>.

10. Законодавство України. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>
11. Звіт Державної служби фінансового моніторингу. Державна служба фінансового моніторингу України. URL: <https://fiu.gov.ua>
12. Звіт про проведення Національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму. ОБСЄ. 2019. URL: <http://surl.li/zuvhlq>
13. Звіт про стан протидії корупції за 2023 рік. *Міністерство внутрішніх справ України*. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/activity/prevention-corruption/statistika>
14. Інформаційна довідка щодо міжнародно-правового стандарту до статусу підрозділу фінансової розвідки. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/zagalna/DovidkaFIU.pdf>
15. Кузьмінська О., Абесінова О. Удосконалення нормативно-правового забезпечення фінансового моніторингу в Україні. *Фінанси України*. 2021. №7. С. 108-126. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2021.07.108>.
16. Макроекономічний аналіз та прогнозування. *Міністерство економіки України*. URL: <http://surl.li/fzimbb>
17. Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення : Рекомендації FATF. 2012-2023. URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfrecommendations/Fatf-recommendations.html>
18. Пушак Я., Трушкіна Н. Сутність поняття "фінансовий моніторинг" у контексті забезпечення національної безпеки. *Вісник економічної науки України*. 2021. № 2 (41). С. 197-203. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2\(41\).197-203](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2(41).197-203).
19. Світовий досвід проведення національних оцінок ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму. К., 2021. 344 с.

References

1. Kuzmenko, O. Boiko, A. Yarovenko, H. and Dotsenko, T. (2020), “Scenarios of reformation of the national financial monitoring system”, *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 9-15. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.1.9>.
2. Budnyk, M. and Loshyts'kyj, M. (2014), “The Ukrainian phenomenon of the process of obtaining illegal benefits through money laundering and terrorist financing”, *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Yurysprudentsiia*, vol. 12, no. 1, pp. 82-85.
3. Vovchak, O. Kantsir, V. and Kantsir, I. (2019), “Financial monitoring as an economic and legal method for control of terrorism”, *Finansovo-kredytna diial'nist': problemy teorii ta praktyky*, vol. 2 (29), pp. 339-347.
4. PwC (2020), “PwC’s Global Economic Crime and Fraud Survey 2020 Ukrainian findings: Fraud Labyrinth without an exit?”, available at: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2020/economic-crime-survey.html> (Accessed 01 Oct 2024).
5. The State Financial Monitoring Service of Ukraine (2021), *Horyzontal'nyj ohliad zvitiv pro vzaiemni otsinky krain u sferi borot'by z vidmyvanniam koshtiv ta finansuvanniam teroryzmu [Horizontal Review on Mutual Evaluation Reports of Countries in the AML/CFT Area]*, The State Financial Monitoring Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
6. Hrabchuk, O. and Suprunova, I. (2020), “Financial monitoring as a condition for ensuring the state security of the country: concepts, components, stages of development”, *Aspekty publicznego upravlinnia*, vol. 8, no. (4), pp. 75-83. DOI: <https://doi.org/10.15421/152082>.
7. Kryshchanovych, M. Pushak, Ya. Flejchuk, M. and Franchuk, V. (2020), *Derzhavna polityka zabezpechennia natsional'noi bezpeky Ukrainy: osnovni napriamky ta osoblyvosti zdijsnennia [State policy of ensuring national security of Ukraine: main directions and features of implementation]*, Spolom, L'viv, Ukraine.

8. Dropa, Ya. Teslia, S. and Pikhots'ka, M. (2021), "Development of the financial monitoring system as a component of formation of effective control and security in Ukraine", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, vol. 37, pp. 35-43. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2021-37-5>.
9. Zaverbnyj, A. and Pushak, Ya. (2020), "Corporate reputation as a key vector for improving the economic security level", *Sotsial'no-pravovi studii*, vol. 2 (8), pp. 130-136. DOI: <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2020-2-130-136>.
10. Verkhovna Rada of Ukraine (2024), "Legislation of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (Accessed 01 Oct 2024).
11. The State Financial Monitoring Service of Ukraine (2024), "Report of the State Financial Monitoring Service", available at: <https://fiu.gov.ua> (Accessed 01 Oct 2024).
12. OSCE (2019), "Report on conducting a national risk assessment in the field of prevention and countermeasures against the legalization (laundering) of criminal proceeds and the financing of terrorism", available at: <http://surl.li/zuvhlq> (Accessed 01 Oct 2024).
13. Ministry of Internal Affairs of Ukraine (2024), "Report on the state of combating corruption for 2023", available at: <https://mvs.gov.ua/uk/activity/prevention-corruption/statistika> (Accessed 01 Oct 2024).
14. The State Financial Monitoring Service of Ukraine (2018), "Informational reference regarding the international legal standard for the status of the financial intelligence unit", available at: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/zagalna/DovidkaFIU.pdf> (Accessed 01 Oct 2024).
15. Kuz'mins'ka, O. and Abesinova, O. (2021), "Improvement of regulatory and legal support of financial monitoring in Ukraine", *Finansy Ukrainy*, vol.7, pp. 108-126. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2021.07.108>.

16. Ministry of Economy of Ukraine (2024), “Macroeconomic analysis and forecasting”, available at: <http://surl.li/fzimbb> (Accessed 01 Oct 2024).

17. FATF (2024), “International standards for combating money laundering and the financing of terrorism and the proliferation of weapons of mass destruction”, available at: <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfrecommendations/Fatf-recommendations.html> (Accessed 01 Oct 2024).

18. Pushak, Ya. and Trushkina, N. (2021), “The Essence of the Concept of “Financial Monitoring” in the Context of Ensuring National Security”, *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, vol. 2 (41), pp. 197-203. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2\(41\).197-203](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2(41).197-203).

19. The State Financial Monitoring Service of Ukraine (2021), *Svitovyj dosvid provedennia natsional'nykh otsinok ryzykiv vidmyvannia koshtiv ta finansuvannia teroryzmu [Global experience of conducting national risk assessments of money laundering and terrorist financing]*, The State Financial Monitoring Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2024 р.